

Таким чином, виявлені перекладацькі трансформації не можуть досліджуватися окремо через їхній інтегрований характер, адже у реченнях або надфразових єдностях такі перекладацькі перетворення набувають ознак складних, комплексних прийомів перекладацького процесу. Виразність і упізнаваність готичної пародії досягається завдяки набору максимально експресивних лінгвостилістичних одиниць, що виражають авторську інтенцію, створюючи характерну іронічну та комічну атмосферу. Дослідження лінгвостилістичних засобів відтворення готичної пародії є надзвичайно перспективним для розуміння жанрової специфіки аналізованих творів, а також для естетичного налаштування як перекладача, так і читача на сюжет, що допомагає уповні відчувати усі тонкощі англійської літератури.

Література:

1. Дзенс, Н. И. Теория и практика перевода / Н. И. Дзенс, И. Р. Перевышина, В. А. Кошкарров. – СПб., 2007.
2. Кравчук І. В. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, Філологічні науки. Мовознавство. – № 2, 2010. – С. 60–63.
3. Косів Г. Віра Річ. Творчий портрет перекладача. – Львів : «Піраміда», 2011. – 264 с.
4. Botting F., Townshend D. Gothic: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies / F. Botting, D. Townshend. – L., New York : Taylor & Francis, 2004. – 335 p.
5. Punter D., Byron G. The Gothic / D. Punter // Blackwell Guide to Literature. – N. Y. : Wiley-Blackwell, 2004. – 315 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Вайлд О. Кентервільський привид / The Canterville Ghost : / О. Wilde. – Харків : Фоліо, 2009. – 256 с.
7. Остен Дж. Нортенгерське абатство / Дж. Остен. – Харків : Фоліо, 2009. – 255 с.

УДК 130.2:81'22

О. В. Государська,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ТЕОРЕТИЧНОЇ БАЗИ ПЕРЕКЛАДУ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Автор статті детально аналізує інструментарій перекладача (стратегія, тактика, тип, спосіб, прийом, засіб), що використовується ним під час виконання професійних завдань, та інструментарій дослідника (підхід, напрям, принцип, метод, прийом, аналіз, процедура, операція), який вивчає процес і продукт перекладацької діяльності.

Ключові слова: методологія перекладознавства, перекладацька діяльність, інструментарій перекладача, інструментарій дослідника.

Автор статьи детально анализирует инструментарий переводчика (стратегия, тактика, тип, способ, прием, средство), используемый им при выполнении профессиональных заданий, и инструментарий исследователя (подход, направление, принцип, метод, прием, анализ, процедура, операция), который изучает процесс и продукт переводческой деятельности.

Ключевые слова: методология переводоведения, переводческая деятельность, инструментарий переводчика, инструментарий исследователя.

In this article the author analyzes the main toolset of an interpreter (strategy, tactics, type, method, procedure, mode) used by him in carrying out his professional tasks and toolset of a researcher (approach, direction, principle, method, technique, analysis, procedure, operation) who studies the process and the product of translation. The subdivision of the traductology into research and activity parts will create a solid foundation for the young science.

Keywords: methodology of translation, translation activity, toolset of translator, toolset of researcher.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Об'єктом спеціальної уваги науковців переклад став лише з середини минулого століття, виділившись із кола інтересів мовознавців як такий, що потребував залучення особливих інструментів дослідження. З 70-х рр. XX ст. новоутворена наука взяла курс на вихід до міждисциплінарного простору [4, с. 204], що разом із розширенням спектра досліджень і можливостей в плані їхньої реалізації додало неузгодженості перекладознавчій термінології.

Окрім того, суттєво ускладнює ситуацію внутрішньо-дисциплінарний методологічний конфлікт. Будучи двобічною сутністю (під перекладом зазвичай розуміють як саму перекладацьку діяльність, так і її продукт), переклад передбачає застосування двох комплектів інструментів: одним з них користується перекладач, намагаючись удосконалити і водночас спростити свою роботу, іншим – науковець, що вивчає роботу перекладача. Звідси випливає необхідність здійснити відмежування ресурсів перекладача від складових науково-дослідного методологічного апарату.

Спроби зміцнення теоретичного підґрунтя перекладознавства за рахунок вливань із наукових джерел далекого зарубіжжя, до яких останнім часом нерідко вдаються вітчизняні дослідники, не тільки не сприяють систематизації інструментарію, а й навпаки підтримують хаотичність у використанні спеціальної лексики, що мала б задавати певну систему координат для здійснення перекладознавчих розвідок. Справа в тому, що зарубіжні розробки, з яких черпаються методологічні засади в готовому вигляді, базуються на інших наукових принципах, що вступають у дисонанс із вітчизняною загальнонауковою традицією.

Мета статті – проаналізувати та класифікувати основні компоненти теоретичної бази перекладу і перекладознавчої методології.

Завдання: 1) розподілити базові поняття у перекладознавстві на інструментарій перекладача та інструментарій дослідника перекладу; 2) окреслити поле використання кожного з виявлених компонентів обох груп.

Наукові результати. Практична діяльність перекладача найчастіше ґрунтується на наступних категоріях: *засіб, спосіб, прийом, тип, стратегія, тактика перекладу*.

Під **засобами** в сучасному перекладознавстві розуміють «лексику та типові конструкції, що служать для оптимального відображення змісту, стильових характеристик і загального фону при відтворенні оригіналу» [7, с. 483]. Виділяють *лексикографічні засоби* (формальні відповідники), що базуються на словникових тлумаченнях, включаючи до свого складу *еквіваленти* (одиничні відповідники) і *варіанти* (множинні регулярні відповідники), та *авторські засоби* (функціональні відповідники), які відсутні в словниках певної мови [7, с. 483].

У науковій літературі нерідко трапляються випадки помилкового застосування терміна спосіб перекладу замість засобів (наприклад, Л. М. Комар [8, с. 311]). Якщо засобами виступають конкретні мовні одиниці, то *способи перекладу* – це «особливі прийоми, за допомогою яких здійснюється визначення мовних засобів, необхідних для здійснення перекладу» [7, с. 495]. Традиційними способами перекладу вважаються: транслітерація, транскрипція, калькування, конкретизація, узагальнення, логічний розвиток понять, компенсація, антонімічний переклад, запровадження нових слів чи опускання старих понять, цілісно-ситуативне перетворення (заміна) тощо [7, с. 495]. Більшість з них спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних із відсутністю відповідника реалії однієї картини світу в іншій, тобто за одиницю при такому перекладі береться конкретне слово без урахування впливу на нього інших складових тексту.

У ряді джерел замість терміна *спосіб* вживають *метод перекладу*, використовуючи його фактично в тому ж самому значенні – «вироблена перекладачем цілеспрямована система взаємопов'язаних прийомів, що враховують вид і способи перекладу» [2, с. 16] (наприклад, Н. Н. Нелюбін називає методом трансформаційний спосіб перекладу [13]). На нашу думку, така підміна вносить плутанину в перекладознавчу термінологію, оскільки провокує конфлікт вищезазначеного терміна із традиційно існуючим в усіх науках – *метод дослідження*.

Інколи термін *спосіб перекладу* застосовують до цілісного тексту, а не до окремого засобу, пояснюючи його як «міру інформаційної впорядкованості для перекладного тексту» [2, с. 15]. Найпоширенішими способами повного перекладу вважають *буквальний, семантичний* (передбачає максимально повну передачу контекстуального значення елементів тексту оригіналу (ТО)) і *комунікативний* (спрямований на отримання від перекладу такого ж впливу на адресата, що й від оригіналу) [6, с. 11–13]. По суті, термін *спосіб перекладу*, застосований до тексту, відповідає іншому загальноживаному терміну – *тип перекладу*, в основу якого також покладено співвідношення змісту та форми тексту перекладу (ТП) і ТО [13, с. 10]. Тому таку підміну також слід визнати недоцільною.

Виходячи із визначення терміна *спосіб перекладу*, орієнтованого на відбиття у мові перекладу (МП) окремого засобу мови оригіналу (МО) [7, с. 495], розуміємо під *прийомами перекладу* структурні складові *способів*, що визначають кроки застосування останніх до конкретного мовного матеріалу, що підлягає відтворенню у МП. Використання цього терміна в перекладознавчій літературі також не характеризується стабільністю. Наприклад, Т. А. Казакова вживає його замість способів перекладу в традиційній інтерпретації, називаючи лексичними прийомами транскрипцію і калькування [6, с. 63–103]).

Визначення типу, способів та засобів перекладу залежить від обраної перекладачем *стратегії*, під якою розуміємо «загальний план діяльності, що послідовно реалізується в ході здійснення самої діяльності» [1, с. 1277] для досягнення мети, поставленої перед перекладачем. Формування стратегії відбувається під впливом зовнішньолінгвістичних (завдання і умови, поставлені замовником перед перекладачем; особливості світосприймання адресата та ін.) і внутрішньолінгвістичних факторів (характер ТО, можливості МО і МП та ін.). «Певна дія, що сприяє реалізації стратегії» [5, с. 110], у перекладознавстві, так само як і в інших науках, називається *тактикою*, що вступає із стратегією у видо-родові відношення. Отже, тактика є складовою стратегії, здатною впливати на останню і видозмінювати її в залежності від ситуації.

Науково-дослідний методологічний апарат перекладознавства базується на наступних поняттях: *підхід, напрям, принцип, метод, прийом, аналіз, процедура, операція*. Найширшими з них є *підхід*, що визначає загальний базис наукової праці, «шляхи вирішення поставлених дослідницьких завдань» [3, с. 62] та *напрямок*, який вказує на орієнтацію дослідження, висвітлює той спектр, що підлягатиме ретельному вивченню. Оскільки перекладознавство є комплексною дисципліною, підхід фактично конкретизуватиме, які саме наукові галузі будуть залучені до розв'язання порушених проблем. *Напрями* перекладознавства є чітко визначеними G. Saldanha і Sh. O'Brien: *орієнтація на продукт* перекладу, тобто безпосередньо тексти чи повідомлення; *орієнтація на контекст*, в якому здійснюється і отримується певний переклад; *орієнтація на перекладацький процес* – рухи, здійснювані перекладачем під час роботи; *орієнтація на учасників*, залучених до процесу [20, с. 5].

Метод як специфічний спосіб пізнання є центральним поняттям для будь-якого наукового дослідження. Сучасний етап розвитку науки характеризується своєрідним методологічним бумом: будь-яка процедура, прийом чи техніка возводяться в ранг методу. Для розрізнення цих понять потрібно визначитися з критеріями, яким повинен відповідати науковий метод. Здебільшого вони є ідентичними тим, що висуваються до науковості взагалі: метод дослідження повинен надавати *достовірні й об'єктивні результати*, мати *практичну спрямованість, комплексний і системний характер* (визначати спосіб побудови і обґрунтування наукового знання, а не тільки характеризувати окрему його грань), бути *універсальним* (застосовуватися для різних об'єктів дослідження) і *продуктивним* способом пізнання, що «пройшов перевірку часом і є достатньо проаналізованим вченими» [15, с. 41].

Вуцжим за обсягом поняттям, ніж *метод*, є *процедура*, яку, базуючись на визначенні Д. М. Ушакова, тлумачимо як «ряд послідовних дій» [18, с. 557], необхідних для виконання певного методологічного аспекту. У свою чергу, процедура складається з *операцій* – «окремих дій в ряді інших подібних» [14, с. 478], об'єднаних спільним ланцюгом. Прийом не є окремою складовою процедури. Функціонально його можна вважати еквівалентом останньої, оскільки він, входячи до структури методу, визначає кроки його застосування до матеріалу, що підлягає дослідженню.

Різниця між прийомом і процедурою полягає в їхньому складі: прийом є однокомпонентним і включає лише одну дію, а процедура – багатоконпонентна, адже її структуру складають кілька операцій, кожна з яких формує певна сукупність дій. Грунтуючись на вищезазначених критеріях науковості та виходячи з тлумачень понять процедура і прийом, під терміном *метод* ми розуміємо сукупність прийомів і процедур наукового дослідження, «які орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретного завдання в певній сфері діяльності» [16, с. 69].

З цієї точки зору, скоріше *процедурами* збору даних, ніж *методами* дослідження варто вважати *think-aloud protocols* («протоколи роздумів вголос»), *keystroke logging* («запис натиснень клавіатури»), *eye tracking* («відстеження зором»), *direct observation with a video camera* («безпосереднє спостереження за допомогою відеокамери»), *computer observation with Translog and Camtasia* («комп'ютерне спостереження за допомогою програм Translog і Camtasia»), *retrospective interview* («ретроспективне інтерв'ю»), що позиціонуються S. Lauffer [19, с. 59–74] як методи, адже вони не характеризуються комплексністю і системністю. Окрім того, викликає значні сумніви відповідність результатів цих процедур критерію достовірності, адже навряд чи на базі спостереження за діяльністю перекладача і отримання від нього інформації про те, яким чином він здійснює переклад, можна отримати об'єктивну інформацію про хід розумових процесів, недоступних для безпосереднього аналізу.

У лінгвістиці і перекладознавстві не достатньо чітко розмежовуються також поняття *метод* і *аналіз*. Так, наприклад, В. Н. Комісаров [10] підносить компонентний і трансформаційний аналізи до рангу методів. На інших позиціях стоїть М. П. Кочерган, зараховуючи зазначені аналізи до складу структурного методу [11, с. 373–389]. Дотримуючись думки М. П. Кочергана, вважаємо необґрунтованим синонімічне використання термінів *аналіз* і *метод*: перший, на нашу думку,

є особливим видом процедури, що передбачає розклад, розчленування явищ, об'єктів тощо на складові елементи, а другий – більш глобальним і комплексним поняттям, що включає в себе процедури і прийоми. Отже, метод є ширшим поняттям за аналіз і не повинен розумітися як його синонім. Аналіз може входити до складу методу як окремий вид процедури, забезпечуючи його застосування до матеріалу, структура якого підлягає дослідженню. Саме тому в традиційній лінгвістиці аналізи відносяться до процедур структурного методу.

Принцип є глибокою філософською базою методу [17, с. 12], «основоположним концептом, нормативним загальним висловлюванням, що утримує певні вимоги до здійснення пізнавальної, практичної і духовної діяльності» [12, с. 509]. Характер і результати дисертаційного дослідження безпосередньо залежать від обраних принципів, що спрямовуватимуть його в певне русло.

Так, вимога дослідження будь-якого предмета пізнання як системи лежить в основі *принципу системності*; зведення складного до простого, випадкового до закономірного є сутністю *принципу редукціонізму*; вибір з-поміж наукових гіпотез змислово простішої при однаковій роз'яснювальній здатності закладено у *принципі простоти*; пред'явлення емпіричної інформації про будь-який реальний об'єкт як про реально існуючий отримав назву *принципу спостережуваності*; урахування еволюції об'єкта дослідження покладено в основу *принципу історизму*; пошук причини походження певного явища є сутністю *принципу детермінізму*; інтерпретація нової теорії на базі старої вимагається *принципом актуальності* та ін. [9, с. 38–39].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищезазначене, слід зауважити, що для формування міцного підґрунтя перекладознавства і розкриття нових напрямів його подальшого розвитку надзвичайно важливо упорядкувати термінологію. Для цього потрібно чітко розділити всі перекладознавчі категорії на ті, що становитимуть опору перекладача під час виконання його професійної діяльності, та ті, що формуватимуть методологічну базу дослідження процесу перекладу.

Компоненти кожного з виділених підрозділів перекладознавства – практичного і дослідницького – не повинні отримувати синонімів (адже вони розхитують науковий базис) та мають однозначно трактуватися (науковцям не варто розпорошувати свої сили на пояснення ними ж сформованих термінів). Здійснений у межах цієї статті аналіз дозволив відмежувати компоненти теоретичної бази перекладу (*стратегія, тактика, тип, спосіб, прийом, засіб*) від компонентів перекладознавчої методології (*підхід, напрям, принцип, метод, прийом, аналіз, процедура, операція*), виділити зону використання кожного з них, продемонструвати шляхи усунення термінологічних дублетів і варіантів.

Література:

1. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
2. Волкова Т. А. Дискурсивно-коммуникативная модель перевода : монография / Т. А. Волкова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 128 с.
3. Гринев-Гриневиц С. В. К вопросу о методах лингвистических исследований / С. В. Гринев-Гриневиц, Э. А. Сорокина // Вестник Московского государственного областного университета [электронный журнал] / глав. ред. А. В. Абрамов. – 2011. – № 3. – С. 57–67.
4. Грицькова Н. В. Становлення українського перекладознавства впродовж ХХ століття / Н. В. Грицькова // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю студентів та молодих учених [«Виховання, освіта, менеджмент, філософія, право : історичний аспект»], (Євпаторія, 17-20 вересня 2013 р.) – Євпаторія : Вид-во «СІСН», 2013. – С. 203–205.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики прусской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал, УРСС, 2002. – 284 с.
6. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English <=> Russian / Т. А. Казакова. – Серия : Изучаем иностранные языки. – СПб. : «Издательство Союз», 2001. – 320 с.
7. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підручник] / Т. Р. Кияк та ін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
8. Комар Л. М. Особливості перекладу англійських національних фразеологічних одиниць (реалій) українською мовою / Л. М. Комар // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 1. – С. 308–312.
9. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике : учеб. пособ. / З. И. Комарова. – Екатеринбург : Изд-во Ур-ФУ, 2012. – 818 с.
10. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособ. / Вилем Наумович Комиссаров. – М. : ЭТС, 2011. – 424 с.
11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / М. П. Кочерган ; [2-ге вид. випр. і доп.]. – К. : Вид. центр «Академія», 2006. – 464 с.
12. Лебедев С. А. Философия науки : краткая энциклопедия (основные направления, концепции, категории) / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2008. – 692 с.
13. Нелюбин Л. Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект) : учеб. пособие / Л. Л. Нелюбин. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 217 с.
14. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 72500 слов и 7500 фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [4-е изд.]. – М. : Азбуковник, 1997. – 943 с.
15. Пищальникова В. А. Общее языкознание : [учебник для студ. высш. учеб. зав.] / В. А. Пищальникова, А. Г. Сонин. – М. : Академия, 2009. – 447 с.
16. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навч. посібник / В. В. Сергієнко – Кременчук : Кременчуцький нац. ун-т ім. Михайла Остроградського, 2011. – 103 с.
17. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики [монография] / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1975. – 313 с.
18. Толковый словарь современного русского языка [справочное издание] / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Аделант, 2013. – 800 с.
19. Lauffer S. The translation process : an analysis of observational methodology / S. Lauffer // Cadernos de tradução / ed. Andréia Guerini. – Santa Catarina : Universidade Federal de Santa Catarina, 2002. – № 10. – P. 59–74.
20. Saldanha G. Research methodologies in translation studies / G. Saldanha, Sh. O'Brien. – Manchester : St. Jerome Publishing, 2013. – 280 p.